

УДК 340.113+81'276.6:34

А. В. Просяна

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
аспірант кафедри прикладної лінгвістики

МОРФОЛОГІЧНІ СПОСОБИ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ В ЮРИДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВИЩУ ОСВІТУ»)

Статтю присвячено вивченню юридичної (термінологічної) лексики за дериваційними (словотвірними) ознаками в українських законодавчих текстах, а саме в Законі України «Про вищу освіту». У статті окреслено основні проблеми сучасної юридичної лінгвістики та визначено один з її актуальних напрямів дослідження – аналіз юридичної термінологічної лексики. Представлено основні погляди на поняття юридичної термінології та подано визначення юридичного терміна. Представлено типології термінологічної лексики та визначено основні групи термінів за морфологічним способом словотвору, визначено найактивніші з них, описано словотвірні моделі.

Ключові слова: юридичний термін, терміносистема, морфологічний спосіб, номінація, лексема.

Актуальність статті. Термінологія є невід'ємною частиною лексичної системи мовознавства, яка останніми десятиліттями посилено досліджується науковцями-лінгвістами, а особливо, процеси термінотворення. Актуальності набуло вивчення дериваційних процесів в юридичній термінології. Джерельною базою дослідження є нова термінологія, яка представлена в законодавчих актах 2014-2015 років, зокрема освітня законодавча база – новий Закон України «Про вищу освіту». Висвітлення дериваційних процесів при вивченні юридичної терміносистеми дає можливість простежити закономірності розвитку даної термінології, нормалізації та подальшого збагачення. Дослідженням дериваційних процесів в юридичній лінгвістиці присвячено ряд праць І. М. Гумовської [4], В. О. Горпинича [3], Г. Винокура [2], Ф. О. Нікітіної [6] та ін. Проте проблематика словотворення юридичної терміносистеми все ще належить до актуальних мовознавчих досліджень.

Метою нашої статті є створення класифікації юридичної термінології за дериваційними (словотвірними) ознаками, яка представлена у Законі України «Про вищу освіту» (2014).

Об'єкт аналізу – юридична термінологія українського законодавства.

Предмет – терміни із словотвірними ознаками в Законі України «Про вищу освіту».

Як слушно зауважує П. М. Рабінович, юридичний термін – слово або словосполучення, що виражає поняття з правової сфери суспільного життя і має

визначення в юридичній літературі (нормативно-правових актах, законодавчих актах, юридичних словниках тощо) [9, с. 482]. М. І. Любченко визначає термін як слово або словосполучення, яке є основною одиницею юридичного тексту та виступає узагальненим найменуванням певного правового поняття [5, с. 11]. Отже, юридичний термін – це слово чи словосполучення, яке використане в законодавчому акті, є узагальненим найменуванням юридичного поняття.

Лінгвіст І. М. Гумовська займається проблематикою словотвору та семантико-функціональним аспектом юридичної терміносистеми [4, с. 1-19]. В. О. Горпинич розробив словотвірну модель, яка є «еталон структури слова, який імітує граматичну (дериваційну) правильність у відповідності з певною теорією. Словотворення за моделлю – це утворення за правилами» [3, с. 162]. Г. Винокур вважає суфікси знаками часткових ідей, тобто такими знаками, які самі по собі не передають ще повної ідеї, а виражають її складові частини, елементи, відтінки тощо [2, с. 207-226]. Ф. О. Нікітіна зауважує, що «всі терміни утворюються за допомогою тих чи інших словотворчих засобів, переважна більшість яких слугує не лише для термінологічного словотворення, а й для утворення слів загальнонаціональної мови» [6, с. 9].

Ми проаналізували термінологічні лексеми, що вжито в Законі України «Про вищу освіту», які утворилися за морфологічним способом словотворення. Морфологічний спосіб являється одним із основних у творенні номінативних одиниць в різних лексичних терміносистемах. Це зумовлено насамперед як багатою системою елементів морфологічного словотвору української мови, так і системно-граматичними особливостями творення слів, що дають можливість використовувати однотипні способи словотворення для позначення однотипних юридичних понять. Словотвірний аналіз юридичних похідних дозволив виявити низку способів морфологічного словотвору, які проаналізовані в статті у вигляді класифікації. Загальна кількість лексем, яка використана при аналізі, становить – 43 номінації, які потрібно розбити на групи та підгрупи за морфологічним способом словотворення. Проаналізуємо власний варіант класифікації, юридичної термінології в законодавчому акті, за дериваційними (словотвірними) ознаками:

I. Способи афіксації:

1.1. Суфіксальний спосіб – підгрупа, яка трактує лексеми, які створені різними типами суфіксів (загальна кількість – 15 лексичних одиниць). По-перше, використання суфіксів –ція, -ість, -ат, які активно фігурують в юридичній терміносистемі законодавчого акту, наприклад: *кваліфікація* – офіційний результат оцінювання і визнання, який отримано, коли уповноважена установа встановила, що особа досягла компетентностей...; *ліквідація*, а також зміна найменування (місцезнаходження) структурного підрозділу вищого навчального закладу...; *компетентність* – динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей...; для вирішення поточних питань діяльності вищого навчального закла-

ду утворюються робочі органи – ректорат, деканати, приймальна комісія, адміністративна рада тощо.; конкурсний бал обчислюється як сума балів за кожен сертифікат, середнього бала документа про повну загальну середню освіту... – іменники створені за допомогою іноземних суфіксів, номінація – компетентність – за допомогою іноземного суфікса із абстрактним значенням, що дає нам підстави розглядати ці номінації як запозичені із інших мов. По-друге, значну роль відіграють в юридичній лексиці суфікси –ов, -ий, наприклад: початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти відповідає п'ятому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій...; запроваджувати рейтингове оцінювання освітніх, науково-дослідницьких та інноваційних досягнень учасників освітнього процесу...; наукові працівники – це особи, які за основним місцем роботи та відповідно до трудового договору (контракту) професійно здійснюють наукову... діяльність...; науковий ступінь кандидата наук після набрання чинності цим Законом прирівнюється до наукового ступеня доктора філософії...; нормативний строк підготовки доктора філософії в аспірантурі (ад'юнктурі) становить чотири роки... – використання цих суфіксів спостерігається в прикметниках, дані суфікси вживаються після твердих приголосних. По-третє, простежуються в термінології законодавчого акту також суфікси –ання, -ник (ик), але не так активно, як вищезазначені суфікси, наприклад: ліцензування – процедура визнання спроможності юридичної особи провадити освітню діяльність за певною спеціальністю на певному рівні вищої освіти...; у вищих навчальних закладах та їх структурних підрозділах діє студентське самоврядування, яке є невід'ємною частиною громадського самоврядування відповідних навчальних закладів... – використовуються віддієслівно-іменникові суфікси зі значенням дії, стану, процесу тощо. Засновник (засновники) або уповноважений ним (ними) орган може (можуть) делегувати окремі свої повноваження керівникові... – іменниковий суфікс зі значенням особи ін./ін.. роду.

1.2. Префіксальний спосіб – в українській юридичній термінології значно поступається активністю суфіксальному способу творення (загальна кількість аналізованих номінацій – 3). Префіксальні юридичні терміни-іменники творяться за кількома словотвірними моделями з використанням невеликого ареалу словотворчих засобів: -віце: заступник керівника (проректор, віце-президент, заступник начальника...), діяльність якого безпосередньо пов'язана з освітнім або науковим процесом...; -ін: рівень інтеграції у світовій освітньо-науковій простір, зокрема кількість міжнародних проектів...; -про: заступник керівника (проректор...), діяльність якого безпосередньо пов'язана з освітнім або науковим процесом.

1.3. Префіксально-суфіксальний спосіб – також не є домінуючим у творенні іменників в юридичній терміносистемі (загальна кількість взята для аналізу – 4 номінації). Юридичні похідні, утворені цим способом, активно представлені моделями: А- + основа + -ція: атестація – це встановлення відпо-

відності засвоєних здобувачами вищої освіти рівня та обсягу знань...; **акредитація освітньої програми** – вищий навчальний заклад подає Національному агентству із забезпечення якості вищої освіти письмову заяву та документи...; Ре- + основа + -ція: **реорганізація** юридичних осіб, що мають сертифікати про акредитацію, шляхом злиття або приєднання однієї юридичної особи до іншої...; Ад- + основа + -ція: **адміністрація** вищого навчального закладу не має права втручатися в діяльність органів студентського самоврядування.

II. Словоскладання

Родо-видові відношення властиві компонентам юкстапозитивних іменників, які є назвами професій (загальна кількість – 4 лексеми): *встановлює порядок присвоєння вищими навчальними закладами та науковими установами вчених звань науковим і науково-педагогічним працівникам, а також порядок позбавлення вчених звань; лікар-резидент* – особа, яка має ступінь магістра медичного спрямування, навчається виключно на відповідних клінічних кафедрах з метою отримання кваліфікації лікаря...; *інтернатура* проводиться в університетах, академіях, інститутах і є обов'язковою формою первинної спеціалізації осіб за лікарськими та провізорськими спеціальностями для отримання кваліфікації **лікаря-спеціаліста**...; національне агентство із забезпечення якості вищої освіти запрошує до участі у своїй діяльності міжнародних **експертів-професорів** провідних іноземних вищих навчальних закладів.... Словоскладання в юридичній терміносистемі є найпродуктивнішим способом творення іменників. В даних номінаціях простежується логічне змістове поєднання слів, показником об'єднання слів в одне поняття є зафіксований порядок слів.

III. Абревіація

Загальна кількість номінацій – 5 лексем. Найбільш продуктивним способом абревіації в даній терміносистемі виявився усічено-словесний спосіб абревіації (коли абревіатура складається з початкової частини слова та цілого слова), наприклад, *розгалужена інфраструктура та матеріально-технічна база, що забезпечують провадження науково-освітньої діяльності на світовому рівні...; сприяє та створює умови для діяльності органів студентського самоврядування, організації профспілок працівників вищого навчального закладу....* На другому місці – виявився ініціальний спосіб абревіації (коли абревіатура складається з початкових звуків або літер слів, що входять до словосполуки), наприклад: **Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система (ЄКТС)** – система трансферу і накопичення кредитів, що використовується в Європейському просторі вищої освіти з метою надання, визнання...; **Кредит Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ЄКТС)** – одиниця вимірювання обсягу навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнень визначених (очікуваних) результатів навчання.... На третьому місці представлені уламкові абревіатури (коли в абревіатуру об'єднуються семантичні частини слів), наприклад:

вищі навчальні заклади можуть утворювати навчальні, навчально-наукові та навчально-науково-виробничі комплекси, наукові парки та входити до складу консорціуму...

IV. Основоскладання

Значний відсоток українських юридичних термінів-іменників та прикметників становлять терміни-композиції, які з'явилися внаслідок основоскладання (загальна кількість – 12 лексем). По-перше, дані лексеми творяться складанням основ за допомогою словотворчих голосних о, е, наприклад: *сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя...; автономія вищого навчального закладу зумовлює необхідність таких самоорганізації та саморегулювання, які є відкритими до критики...; склад Науково-методичної ради та науково методичних комісій формується з представників держави, роботодавців та їх об'єднань...; діяльність вищого навчального закладу провадиться на принципах: автономії та самоврядування; поєднання колегіальних та єдиноначальних засад...; отримати пільгові довгострокові кредити на будівництво (реконструкцію) і придбання житла в установленому законодавством порядку...; показники державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою формуються за рівнями вищої освіти та спеціальностями з урахуванням середньострокового прогнозу...; землекористування та реалізація прав власника земельних ділянок... здійснюється вищими навчальними закладами відповідно до Земельного кодексу України. По-друге, спостерігається продуктивне використання зрощення слів в одно, наприклад, **міждисциплінарність** освіти і науки, **потужна фундаментальна складова** наукових досліджень, **якість яких підтверджена**...; **забезпечення високоякісної фахової підготовки докторів наук та здатність впроваджувати і комерціалізувати наукові результати**...; **зовнішньоекономічна діяльність** вищого навчального закладу провадиться відповідно до законодавства шляхом удосконалення договорів....*

Отже, із аналізованих термінологічних одиниць, які активно вжиті в тексті Закону України «Про вищу освіту», зазначимо, що термінотворення юридичних лексем підпорядковане загальним законам словотвору сучасної української літературної мови. Простежується певна ієрархія у використанні морфологічних способів творення юридичних термінів: суфіксальний, основоскладання, аббревіація, префіксально-суфіксальний, словоскладання, префіксальний. Найбільшу активність в юридичній термінології виявляє суфіксальний спосіб термінотворення, який є провідним в індоєвропейських мовах.

Матеріали та результати аналізу способів морфологічного словотвору юридичних термінів сприятимуть вирішенню проблеми комплексного дослідження словотвору в даній галузевій термінології.

Література

1. Артикуца Н. В. Мова права і юридична термінологія / Н. В. Артикуца. – К. : Стіло, 2004. – 266 с.
2. Винокур Г. О. Заметки по русскому словообразованию / Г. О. Винокур // Избранные работы по русскому языку. – М. : Наука, 1959. – 421 с.
3. Горпинич В. О. Українська словотвірна термінологія / В. О. Горпинич. – Дніпропетровськ, 1998. – 189 с.
4. Гумовська І. М. Англійська юридична термінологія в економічних текстах: генезис, дериваційні та семантико-функціональні аспекти 2000 року: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «українська мова» / І. М. Гумовська. – Л., 2000. – 19 с.
5. Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості і види: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / М. І. Любченко. – Харків, 2012. – 198 с.
6. Нікітіна Ф. О. Семантичні та словотвірні проблеми сучасної термінології: [Навч. посібник] / Ф. О. Нікітіна. – К. : Видавництво при Київському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа», 1978. – 31 с.
7. Прадід Ю. Ф. Юридична лінгвістика (проблематика дослідження) / Ю. Ф. Прадід // Мовознавство. – 2002. – № 4-5. – С. 21-25.
8. Скороходько Є. Ф. Термін у науковому тексті / Є. Ф. Скороходько. – К. : Логос, 2006. – 99 с.
9. Юридична енциклопедія: в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голов. ред.) та ін.] – К. : Укр. енцикл., 2004. – Т. 6: Т – Я. – 768 с.

References

1. Artykutsa N. V. Language law and legal terminology / N. V. Artykutsa. – Kyiv : Stylos, 2004. – 266 p.
2. Vinokur G. O. Notes on Russian word formation / G. O. Vinokur // Selected works in the Russian language. – M. : Nauka, 1959. – 421 p.
3. Gorpinich V. O. Ukrainian derivational terminology / V. O. Gorpinich. – Dnepropetrovsk, 1998. – 189 p.
4. Humovska I. M. English legal terminology in economic texts : Genesis, derivational and semantic and functional aspects of 2000 : Dis. degree candidate. Philology / I. M. Humovska. – L., 2000. – 19 p.
5. Lubchenko N. I. Legal Terminology : concepts, features and types : Author. Dis. degree candidate / M. I. Lubchenko. – Kharkiv, 2012. – 198 p.
6. Nikitina F. O. Semantic and word-formation problems of modern terminology / F. O. Nikitina. – K. : High School, 1978. – 31 p.
7. Pradiid Y. F. Legal Linguistics (research issues) / Y. F. Pradiid // Linguistics. – 2002. – № 4-5. – P. 21-25.
8. Skorohodko E. F. Term in a scientific text / E. F. Skorohodko. – K. : Logos, 2006. – 99 p.
9. Legal Encyclopedia : 6 t. / [Redkol. : YS Shemshuchenko (chairman. Ed.) Et al.]. – K. : Eng. entsykl., 2004. – Vol 6: T – Ya. – 768 p.

A. V. Prosyana

METHODS MORPHOLOGICAL TERMINOLOGY IN LEGAL TERMINOLOGY (BASED ON THE LAW «ON HIGHER EDUCATION»)

The article is devoted to the study of law terminology on derivative vocabulary featured in Ukrainian legislative texts, namely the Law of Ukraine «On Higher Education». Presents a typology of terminological vocabulary and the main terms of morphological derivation method, defined most active of them described word building model. The article outlined the main problems of modern linguistics and legal noted one of its priority areas of research – analysis of legal terminology vocabulary. In the theoretical part time delimited from other lexical items, lists the criteria for selection and timing are working definition of the term. Also presented the main views on the concept of legal terminology is the definition of the legal term, which

is the core terminology jurisprudence. Terms thoroughly considered in Ukrainian legislation, aimed at regulating the educational activity. The focus of facing legal terms coined suffix method. Determined that the texts of legislation common terms to describe processes, phenomena and results of educational activities. This group of terminological vocabulary of nouns presented with different suffixes depending on the origin of semantics. Among the foundations of legal terminology generators singled verb, adjective and noun forms on which the established legal terms. The basic word creative types suffixal terms of reliance on the type of word formation and semantics.

Key words: *legal term, terminological, morphological manner nomination token.*